

**Het moeizame gedenken in
concentratiekamp Sachsenhausen**

Hans Moors

Verknipt verleden

Was het niet zo schrijnend,
dan zou dit artikel over de
vele levens van
Sachsenhausen gaan. Maar
zo mag je dat niet
formuleren. Daarvoor torst de
plek teveel pijnlijke
herinneringen aan dood en
geweld. Tegelijkertijd dient
Sachsenhausen nergens
anders voor. Het is een plek
waar dat verleden levend
wordt gehouden. Heel bewust
– en met moeite!

Natuurlijk is het koud. Gierend koud. Op het uitgestrekte terrein groeit taai gras. Dat was er niet meer toen de SS concentratiekamp Sachsenhausen opgetrokken had nabij de stad Oranienburg, hemelsbreed zo'n 15 kilometer ten noordwesten van Berlijn. Het was, destijds in 1936, bedoeld als het kamp der kampen, ontworpen als de onmiskenbare uitdrukking van het almaar groeiende overwicht van het naziregime. Uitgangspunt: één machinegeweer volstaat om macht op te leggen aan die duizenden mensen in een ommuurde bollende driehoek van barakken. En achter de poort met dat machinegeweer, aan de kant van de wereld, was het kampement gebouwd waar het SS-kader werd opgeleid. Het is er nog steeds. Gesloten, met een hek erom. Het voormalige casino is een bouwval.

Sachsenhausen is een geladen plek. Na de *Wiedervereinigung* van Duitsland op 3 oktober 1990 is dat steeds duidelijker geworden. Vanaf dit moment vermenigvuldigde zich het verdriet van Sachsenhausen. Want wat gedenkt je op een plaats die onder uiteenlopende regimes heeft gediend om systematische terreur uit te oefenen? Hoe richt je een museum in dat – terugkijkend op ruim een halve eeuw – inzicht moet bieden in zowel de opkomst en het verval van het naziregime (1933-1945), als in de zegetocht en teloorgang van het totalitaire bewind van de Sovjet-Unie (1945-1949) en de Demokratische Republik Deutschland (1949-1989)? Deze vragen zijn nu weer actueel. Eind 2002 heeft de Bondsregering een aanzienlijk bedrag geïnvesteerd

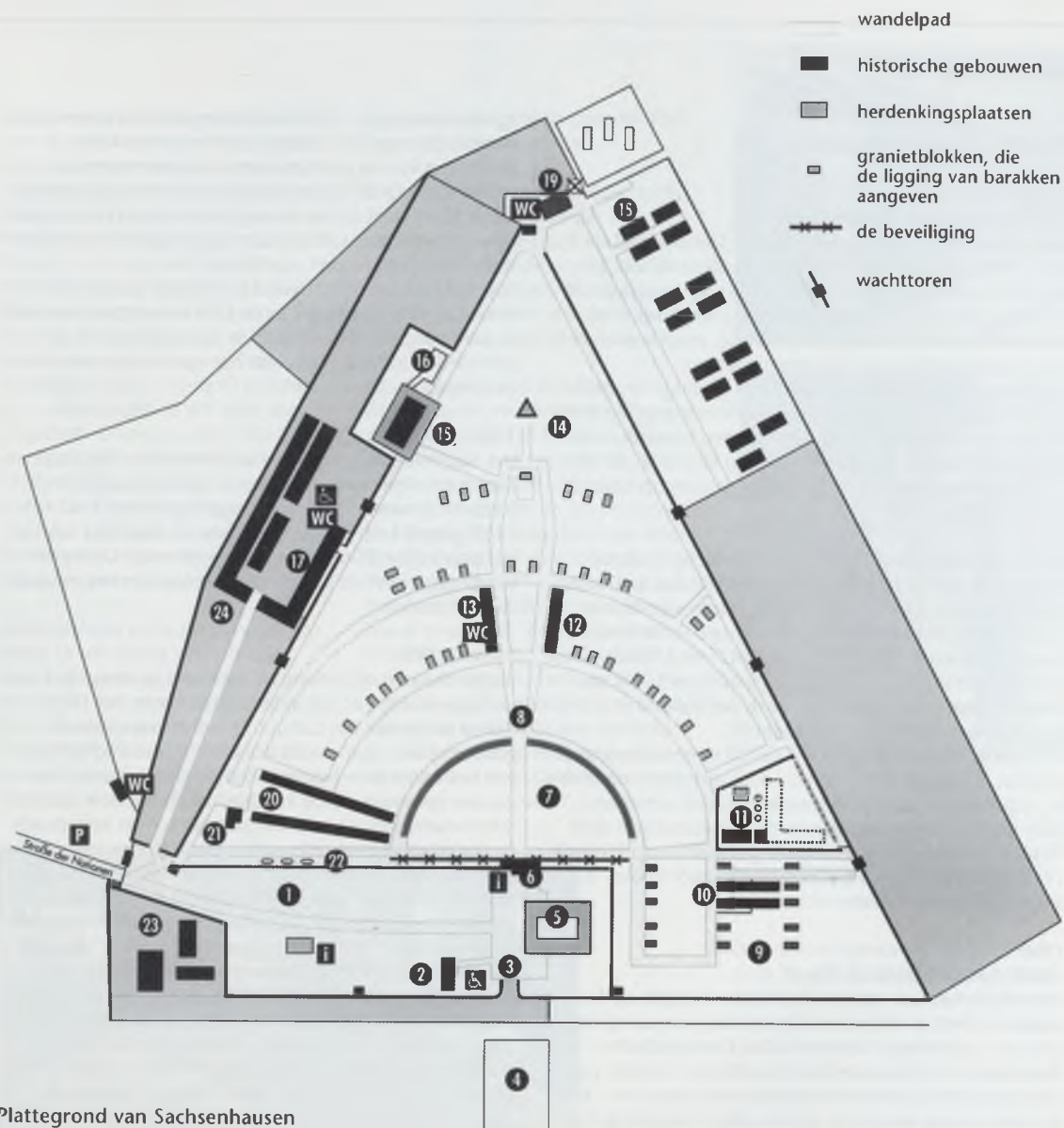
in de herontwikkeling van Sachsenhausen als gedenkplek en museum. Met dit ingrijpende project is onlangs een begin gemaakt, na tien jaar felle politieke discussie.

Hoe ziet het nieuwe Duitsland eigenlijk dat verknippte verleden? Op politiek en bestuurlijk niveau is er overeenstemming: *'Sachsenhausen sollte kein Ort sein deutsch-deutscher Nabelschau,'* aldus Günter Morsch (directeur van de Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten en van Gedenkstätte und Museum Sachsenhausen). Maar in het leven van vandaag is die missie nog hoog gegrepen. Brandenburg is een arme provincie met veel werkloosheid. Financieel zijn de meeste inwoners van Oranienburg en omgeving niet beter geworden van de eenwording. Nu is er veel geld voor het verbouwen van Sachsenhausen, deels in de vorm van werkgelegenheidssubsidies. West-geld in hun optiek: voor de *Wiedergestaltung* van het verleden waarmee zij ruim een halve eeuw hebben geleefd. Een portier die me via de Baustelle weer terug loodst naar het parkeerterrein is schrijnend helder. Hij is blij dat hij een baan heeft.

Systematische terreur

Vóór Sachsenhausen had Oranienburg al een concentratiekamp. In 1933-1934 werden daar mensen opgesloten, die een gevaar leken te vormen voor het jonge nazibewind. *'Een paar intellectuelen,'* schreef de journalist Niko Ros uit eigen ervaring op 1 mei 1933 in *Links richten*, *'redacteuren van provinciale sociaal-democratische bladen,*

Met dank aan dr. Horst Seferens, Referat für Presse- und Öffentlichkeitsarbeit der Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten in Oranienburg, en Ton van Zeeland, cultureel attaché van de Nederlandse Ambassade in Berlijn.

Plattegrond van Sachsenhausen

1. Tuin van de kampcommandant.
2. Huis van de commandant.
3. Oorspronkelijke ingang van Sachsenhausen.
4. Het casino van de SS.
5. Het nieuwe museum.
6. Wachttoeren A, de ingang van het gevangenenkamp.
7. Plein, waar de gevangenen soms urenlang stonden voor het appél. Hier werden ook de openbare straffen uitgevoerd. De cirkel van granietblokken is een gedenksteen.
8. Plaats van de galg. Met Kerstmis de boom.
9. Het 'kleine kamp' met voor een deel nog de oorspronkelijke bebouwing (10).
11. Gevangenis voor eenzame opsluiting. In de ondergrondse bunker erbij werd gemarteld.
12. De keuken van de gevangenen.
13. Wasserij.
14. DDR-monument uit 1961 ter herdenking van de politieke gevangenen.
15. Het vernietigingsgedeelte, in de oorlog buiten de muur van het kamp; met gaskamer, executieplaats en verbrandingsovens.
16. Greppels waar de doodgeschoten gevangenen invielen.
17. Werkplaatsen van de SS, waar de gevangenen slavenarbeid verrichtten.
18. Stenen barakken van Sonderlager B (1940-1945) / Zone II van het Sovjet-kamp (1945-1950).
19. Herdenkingsplaats van NKWD Speziallager nr7/nr1.
20. Ziekenbarakken. Hier vonden ook de medische experimenten plaats.
21. Voor pathologie was er een speciaal gebouw. De wetenschappers konden beschikken over een overvloed aan lijken.
22. Begraafplaats van de voormalige gevangenen die hier nog na de bevrijding zijn overleden.
23. Wapenarsenaal en radiostation, vroeger achter in de tuin van de commandant.
24. Speciale tentoonstelling over de genocide op Roma en Sinti.

Chronologie

1933 – 1934

Concentratiekamp Oranienburg

1936 – 1945

Concentratiekamp Sachsenhausen

Sachsenhausen was het eerste nieuwe kamp dat na de benoeming van Heinrich Himmler tot 'Reichsführer SS und Chef der deutschen Polizei' (1936) op gezag van de SS werd gebouwd. Het vervulde een speciale rol. Niet alleen als opleidingsinstituut voor de SS, maar vooral als het ideaalmodel van een gevangenenkamp. In eerste instantie werden er politieke gevangenen geïnterneerd, later raciaal of biologisch inferieur geachte mensen. Bovendien kreeg Sachsenhausen een bijzondere (in de DDR-annalen trouwens verzwegen) functie in de vervolgingen, ingesteld na de vergeefse aanslag op Hitler (20 juli 1944).

Sachsenhausen is niet gebouwd als vernietigingskamp. Het was de spil van een honderdtal satellietkampen in en om Berlijn waar dwangarbeid ten behoeve van de oorlogsindustrie werd verricht. Toch is er ook in Sachsenhausen systematisch gemoord. In 1942 werd 'Station Z': een executie-inrichting ('Genickschussanlage'), vier crematoria en een gaskamer gebouwd, net buiten het gevangenenkamp op de 'Industriehof'. In totaal hebben er ongeveer 200.000 mensen gevangen gezeten. Tienduizenden stierven door verhongering, ziekte, uitputting, mishandeling, systematische uitroeiing door de SS en de dodenmarsen na de evacuatie in april 1945. Ongeveer 3000 gevangenen beleefden op 13 april 1945 de bevrijding van Sachsenhausen door Poolse en Russische legereenheden.

1945 – 1950

NKWD Speciaal kamp nr 7/nr 1

Het militair bestuur van de Sovjet Unie vestigde op 10 augustus 1945 in het voormalige gevangenenkamp het grootste 'Speziallager' van de Duitse Democratische Republiek. In 1948, nadat de 'denazificatie' officieel was beëindigd, werd Sachsenhausen Speciaal kamp nr 1, het grootste van de drie die zich in de Sovjet-bezettingszone bevonden. Hier werden functionarissen van de NSDAP (laag- en middenkader) geïnterneerd, evenals soldaten en officieren uit het Duitse leger, prominenten, kunstenaars en artiesten die zich voor de nazipropaganda hadden ingespannen, personen die verantwoordelijk werden gehouden voor naziterreur of wreedheden, jongeren uit de 'Werwolf' beweging, (veronderstelde) vijanden van het Sovjetregime (dikwijls ook al vervolgd onder het naziregime) en mensen die om allerlei willekeurige redenen de bezettingsmacht onwelgevallig waren. In totaal hebben ongeveer 60.000 personen gevangen gezeten, waarvan er 12.000 stierven door ondervoeding en ziekte.

Speciaal kamp nr 7 / nr 1 viel (net als de negen andere in Duitsland) rechtstreeks onder het gezag van de NKWD in Moskou (geleid door Beria). De inrichting ervan ging terug op de afspraken tussen de geallieerden (conferenties van Teheran, Moskou, Jalta en uiteindelijk geconcretiseerd in Potsdam) om Duitsland te bezetten en – als vei-

ligheidsmaatregel – interneringskampen te vestigen in alle bezettingszones. De dubbele functie van het kamp, bestraffing van de aanhang van het oude regime en onderdrukking van tegenstanders van de nieuwe socialistische staat, staat tot op de dag van vandaag de acceptatie en interpretatie van de naoorlogse bezettingsperiode in de weg. Dit verleden was taboe.

Speciaal kamp nr 7/nr 1 werd het 'Kamp van de Stilte'. Pas na de ontmanteling van de DDR wezen bewoners van Oranienburg op het bestaan van massagraven uit de periode 1945-1950 net buiten het voormalige concentratiekamp Sachsenhausen.

1950 – 1961

Het Nationale Volksleger van de DDR neemt zijn intrek in het voormalige concentratiekamp Sachsenhausen. In 1952-1953 wordt 'Station Z' opgeblazen. Van 1961 tot 1989 gebruikt de Volksarmee alleen de barakken van het oorspronkelijke SS-opleidingskamp gebruikt. Dit terrein maakt geen deel uit van de gedenkplaats en het museum Sachsenhausen.

1961 – 1990

Sachsenhausen ressorteert als nationale gedenkplaats voor de 'zegeviering van het antifascisme' onder het Oost-Duitse ministerie van Cultuur. Er wordt een museum gebouwd, een obelisk (die alleen de Sovjet-slachtoffers van het naziregime herdenkt) opgericht en dankzij de nieuwe communistische inzichten in de opbouw van een 'Mahnmalarchitektur' ondergaat het terrein ingrijpende veranderingen. Veel authentieke overblijfselen van concentratiekamp Sachsenhausen verdwijnen. De fundamente van 'Station Z' wordt geïntegreerd in het Mahnmahl, waarvoor een deel van de authentieke kampmuur wordt afgebroken. De gezichtsassen worden verlegd (ten koste van het oorspronkelijke wegenplan) en er verrijst een muur rond de appelplaats. Op het ogenblik is de Oost-Duitse versie van gedenkplaats Sachsenhausen nog zichtbaar. Met de herstructurering die dankzij een 'Sonderinvestitionsprogramm' van de Bondsregering eind 2002 is ingezet, komt daar echter rap verandering in.

1990

Sachsenhausen vervalt aan de provincie Brandenburg.

1993

Oprichting van de *Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten*, gefinancierd door de provincie Brandenburg en de federale overheid. De stichting beheert o.m. de gedenkplaats en het museum Sachsenhausen. Gehuisvest is de stichting in het zogenaamde 'T-gebouw' in Oranienburg. Hier was van 1938 tot 1945 het hoofdkwartier gevestigd van de 'Inspektion der Konzentrationslager' (sinds 1942 als 'Amtsgruppe D' van de 'SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamtes'). Vanuit het 'T-gebouw' werden alle Duitse concentratiekampen geadmistreerd en gesuperviseerd. De genocide op Joden, Sinti en Roma werd vanuit Oranienburg gecoördineerd.

2002 – 2005

Herstructurering van de gedenkplaats en het museum Sachsenhausen.

doch meestal arbeiders: communistische of sociaal-democratische gemeenteraadsleden uit omliggende dorpen. Ze werden gearresteerd, mishandeld, moesten werken en exerceren, want 'de Nazi's, die ons in groote getale met de bajonet op het geweer bewaakten, hadden er plezier in om de arbeiders te laten marcheerden, al waren onder de Nazi's ook enkelen, die nu reeds ontgoocheld waren en andere daden van het nieuwe regiem verwacht hadden. (...) Velen werden na een paar dagen vrijgelaten. Deze arrestaties dienden immers hoofdzakelijk om de arbeiders te ontmoedigen en bang te maken, zoodat ze elke poging het nieuwe regiem te bestrijden, opgeven. Na een paar dagen werden ze dan opnieuw gearresteerd.'

Systematische onderdrukking was in kamp Oranienburg geen doel op zich. Dat kwam later pas, in Sachsenhausen en het naoorlogse communistische Speziallager nr 7. Op 13 april 1945 werd concentratiekamp Sachsenhausen bevrijd. Enkele maanden later was het in gebruik als

een vooruitgeschoven post van het beruchte Goelagsysteem.

De geallieerde mogendheden spraken tijdens de Conferentie van Potsdam (juli en augustus 1945) af, dat Duitsland na de oorlog tijdelijk bezet moest worden. Er zouden interneringskampen worden ingericht voor zuivering, controle en berechting.

In zijn memoires schreef de Amerikaanse president Harry Truman, dat de discussies in Potsdam bitter waren. Stalin was vastbesloten om erkenning te krijgen voor de mao-nettenbesturen die de Sovjet-Unie had ingericht in door het rode leger bevrijd gebied. Duitsland lag in puin. Het communistische gevaar loerde, zodat snelle economische wederopbouw nodig leek. Zonder de Sovjet-Unie was bezetting van Duitsland echter onmogelijk. Dat was Stalins troef. Bovendien blokkeerde Frankrijk, dat aanvankelijk voor een verdeeld en zwak Duitsland was, de geallieerde samenwerking. Gezamenlijk beleid kwam er niet, hoewel Amerika,

Kamptekeningen.

Engeland en uiteindelijk ook Frankrijk hun bezettingszones aaneensloten tot een economische eenheid.

De interneringskampen die in 1945 in de Sovjet-bezettingszone werden ingericht, vormen een buitengewoon schrijnende episode in de naoorlogse geschiedenis van Duitsland.

Uit praktische overwegingen werden bestaande kampen gebruikt. Bovendien gaf het opsluiten van nazi's in die concentratiekampen waar zij ongekende wreedheid ten toon hadden gespreid – althans officieus – een al even hardvochtig gevoel van rechtvaardigheid. Voor het opzetten van die interneringskampen greep de Sovjet-Unie terug op de Goelag-traditie. Een geallieerde 'veiligheidsmaatregel' verwerd in de context van verhardende tweespalt in het geallieerde kamp tot een institutie voor systematische onderdrukking.

Naarmate Amerika en de Sovjet-Unie scherper tegenover elkaar kwamen te staan, consolideerde Stalin zijn invloed. De Sovjet-Unie steunde de

Sachsenhausen leverde de arbeiders voor een van de grootste steenfabrieken in Duitsland. Ieder morgen marcheerden zij het kamp uit naar 'Klinkerwerk Oranienburg'.

Een van de dodenmarsen in 1945 – voor de Russen uit; uit de kampen rond Berlijn via Sachsenhausen naar het noorden.

communistische partij (KPD) in de oostelijke bezettingszone en drukte eind 1945 de fusie met de socialistische SPD door. In die nieuwe partij SED overheersten de communisten. Andere politieke partijen werden in de loop van 1947 geleidelijk uitgeschakeld.

'Es muß demokratisch aussehen,' aldus Walter Ulbricht, die van 1949 tot in 1971 de Demokratische Republik Deutschland (DDR) leidde, *'aber wir müssen alles in der Hand haben.'*

Communisme en anti-fascisme

Na de oorlog en zeker in de DDR-tijd werd weinig gesproken over Speziallager nr 7 (vanaf 1948 nr 1). Het werd het zogenaamde 'Kamp van de Stilte'. De repressie die er was uitgeoefend, paste niet in de vrijheidsgedachte waarmee de socialistische eenheidsstaat zich legitimeerde. De zegetocht tegen het fascisme en nationaal-socialisme, het bloed dat hiervoor was gevloeid, gold bovendien als de ultieme rechtvaardiging

van het autoritaire optreden van de Sovjet-Unie na de bevrijding. Het kon niet anders – en dat beeld werd van meet af aan in de oostelijke bezettingszone en later in de DDR uitgedragen.

Schrijvers, historici en kunstenaars engageerden zich voor die propaganda – eveneens een aloude Sovjet-traditie, zoals Frank Westerman in *Ingenieurs van de ziel* heeft laten zien. Het naziregime was in communistische optiek een uitwas van het westerse kapitalisme. Het nieuwe Oost-Duitsland was van een andere orde: een socialistische heilstaat, gegrondvest op antifascistische strijd. Het Westen droeg schuld aan de naziterreur, de DDR brak radicaal met het verleden.

Nu voltrekt zo'n breuk zich soepeler als ideologische retoriek dan in mensenlevens. Voor de oorlog al hadden de communistische en socialistische partijen een aanzienlijke aanhang in het oosten van Duitsland, maar dat maakte de DDR niet op slag een communistisch land.

Hoeveel Duitsers hadden tijdens de oorlog het anticommunisme van de nazi's niet gesteund? En dan nu ineens 'new-speak'?

Hoeveel Duitsers hadden zich zo goed mogelijk afzijdig gehouden van het naziregime, maar vielen vanwege hun (anticommunistische) politieke voorkeur na de bevrijding in ongenade?

Voor sommigen die Sachsenhausen hadden overleefd, werd Speziallager nr 7 / nr 1 een nieuwe verschrikking. Anderen verloren daar vrienden en familie – maar konden er veertig jaar lang niet over praten. In 1950 werd het kamp opgeheven. De gebouwen kwamen vrijwel meteen in gebruik als legerplaats van de Volksarmee. Sperrgebiet! Een hek om het terrein én om het collectieve geheugen van drie generaties.

Hoewel een deel van Sachsenhausen tot de ontmanteling van de DDR in 1989 militair tereen is gebleven, viel eind jaren vijftig in vrij korte tijd van beraadslaging achter gesloten deuren

Sachsenhausen in de les: invalshoeken

'Sachsenhausen' is een moeilijk, maar buitengewoon rijk en leerzaam onderwerp voor de geschiedenisles. Als je er rondloopt ga je vanzelf bedenken vanuit welke vragen je je leerlingen erover kunt informeren.

Over het algemeen komt Sachsenhausen eigenlijk nauwelijks aan bod in de les; misschien nog in het rijtje van concentratiekampen met Auschwitz bovenaan. De betekenis van Auschwitz of de andere vernietigingskampen kan en mag niet gebagatelliseerd worden. Maar voor het ontstaan én de werking van het systeem van terreur onder het nazibewind is Sachsenhausen van groter – zij het een ander – belang geweest dan de vernietigingskampen.

Dat Sachsenhausen in de naoorlogse jaren een communistisch Speziallager is geweest, is opvallend weinig bekend. Toch is deze periode goed gedocumenteerd. Heel veel archief- en beeldmateriaal is bewaard gebleven. Het Speziallager (in 1945 één van in totaal elf in de Sovjet-bezettingszone) was een bijzondere uitwerking van de geallieerde afspraken over de bezetting en denazificatie van Duitsland. Het prille begin van de Koude Oorlog; de consolidatie van de invloedssfeer van de Sovjet-Unie in Europa; de grillige start van een nieuwe totalitaire staat die zich grondvest op de strijd tegen het 'kapitalistische fascisme' – ook dat laat Sachsenhausen zien.

Sachsenhausen heeft bijna vijftien jaar als een concentratiekamp gefunctioneerd. Dat is een onderwerp op zichzelf. Hoe leefden mensen daar? Wat voor dagelijkse bezigheden hadden zij? Wat ervoeren zij – temidden van lijden en dood? Dit zijn slechts een paar voor de hand liggende vragen, maar wel vragen die altijd tot de verbeelding blijven spreken. Eens te meer misschien als vanuit een vergelijkend perspectief (de periode 1936 – 1945 versus de periode 1945 – 1950) naar een antwoord wordt gezocht. Daarnaast zijn er natuurlijk tal van interessante invalshoeken om op dit onderwerp te variëren. Hoe zat het bijvoorbeeld met bijzondere slachtoffergroepen?

Is het mogelijk om een 'dadergeschiedenis' te schrijven? Wie waren die 'daders' eigenlijk?

Sachsenhausen ligt vrijwel tegen de stad Oranienburg aan, niet ver van Berlijn. Dat roept natuurlijk de vraag op hoe die onheilsplek door omwonenden is beleefd. Als onheilsplek? Stel, als kleuter zie je je moeder wijzen naar kamp Oranienburg; daar zetten ze stoute mensen gevangen. Op het gymnasium krijg je geschiedenisles en leer je dat schadelijke elementen in de samenleving geïsoleerd moeten worden; en je weet wel dat dat vlakbij gebeurt.

Amper twintig, net in een eerste mooie kantoorfunctie, zie je nog steeds gevangenen door de poort marcheren, begeleid door soldaten in een ander uniform; bijna iedereen weet waar de massagraven zijn – maar wie wil dat horen? En dan loop je, vijftien jaar later, met je eigen zoon over het terrein van de 'Nationale

Gedenkstätte'; en hij vraagt wie er dan achter dat hek zitten.

Oost-Duitse pensioenopbouw, West-Duitse prijzen: de oude dag zal althans financieel niet zo onbezorgd zijn als je had gehoopt; Sachsenhausen is nu van de provincie Brandenburg, een van de 'neue Bundesländer' en in de krant wordt hevig gedebatteerd over wat er met het kamp moet gebeuren; misschien kun je met een baantje als portier of gids nog wat extra inkomen verwerven.

En weer tien jaar later zijn de plannen voor de sanering van Sachsenhausen definitief. Het gaat er nu van komen: een plek waar eigenlijk steeds weer de film van jouw leven wordt gedraaid. Zo bezien, is Sachsenhausen uniek.

Ruim veertig jaar al is Sachsenhausen een officiële gedenkplaats. Intussen is de wereld buiten Sachsenhausen behoorlijk veranderd. Welke invloed heeft dat gehad op wat er werd herdacht? En op hoe er is herdacht? Dit is een boeiende historische invalshoek: als het gaat over Sachsenhausen, maar bijvoorbeeld ook in internationaal perspectief. Ieder land herdenkt – om te zijn. Ook Sachsenhausen is een 'lieu de mémoire'.

Dit zijn maar vijf suggesties. De lijst kan vele malen langer worden. De 'Pädagogische Dienst' van de Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten werkt heel actief aan publieksvoorlichting en het ontwikkelen van educatief materiaal. Gelukkig hebben ze het ook erg druk.

Slachtoffers: bijzondere groepen

Eén van de bijzondere groepen slachtoffers die onder het SS-regime in Sachsenhausen een gruwzaam lot onderging, is de groep homoseksuele mannen. Getooid met de roze driehoek zijn er in totaal in oorlogstijd ongeveer 1200 geïnterneerd geweest. De helft is vermoord.

Waarom vervolgde het nazi-regime homoseksuele mannen? Opvallend genoeg werden homoseksuele vrouwen doorgaans met rust gelaten. De verklaring is, dat de vervolging van homo's in essentie niet ethisch beargumenteerd was, maar politiek. Het ging de nazi's niet om het bestrijden van seksuele aberratie of tegen-natuurlijkheid. De vervolging was enerzijds gericht tegen de 'Freundschaft' en 'Verführung', die onverenigbaar was met het nazistische ethos van 'soldatische Kameraderie' en 'Folgsamkeit'. Anderzijds vormde het georganiseerde karakter van de homobeweging, de homoseksuele netwerken, trefpunten en instituties in de ogen van het naziregime een 'oncontroleerbare levenswijze' die vernietigd moest worden. De homoseksuele man was de vijand van de nationaal-socialistische 'Männerstaat'.

Aan de vervolging van homoseksuele mannen is na de oorlog – ook door historici – betrekkelijk weinig aandacht besteed. Het was een relatief kleine groep slachtoffers. Bovendien werden homo's, in tegenstelling tot mensen die vanwege hun ras waren vervolgd, lange tijd beschouwd als potentieel 'umerziehbar' – en daarmee als een groep zonder essentieel groepskenmerk. Het leven van deze groep

slachtoffers ging ook na de oorlog niet over rozen. Integendeel: waren in de Duitse Democratische Republiek homoseksuele relaties tussen meerderjarigen vanaf 1957 niet langer strafbaar, in de Bondsrepubliek Duitsland bleef het door de nazi's aangescherpte artikel 175 dat homoseksualiteit criminaliseerde tot 1968 van kracht. In de periode 1950-1965 werden in de Bondsrepubliek zelfs net zoveel processen gevoerd en veroordelingen (44%) uitgesproken tegen homo's als in de tijd van het naziregime. Het was voor homo's daarom buitengewoon lastig om 'Wiedergutmachungsansprüche' te doen, want dat kon hen op strafrechtelijke vervolging komen te staan.

Literatuur: J. Müller en A. Sternweiler, *Homosexuelle Männer im KZ Sachsenhausen* (Verlag Rosa Winkel: Berlin 2000).

het besluit om van het voormalige concentratiekamp Sachsenhausen een nationale gedenkplaats te maken. Het zogenaamde 'Station Z' was toen al opgeblazen, maar de fundamenteen werden op groter schaal overkapt. Een deel van de ommuring werd afgebroken en een nieuwe muur opgetrokken waardoor de oorspronkelijke scheiding tussen het gevangenenkamp en het 'Industriehof' verdween. Een monumentale obelisk werd opgericht, om

de appelpaats ontstond een semi-transparante halve cirkel van beton en er werd een imposante expositieruimte gebouwd. De authentieke gezichtsassen van concentratiekamp Sachsenhausen werden verlegd; niet alleen omdat een deel van het terrein militair, dus verboden gebied bleef, maar ook om alle aandacht te vestigen op het herdenken van de 'overwinning van het antifascisme op het fascisme'. In 1961 werd de nationale gedenkplaats geopend.

Sachsenhausen nu

In veertig jaar is er weinig veranderd. Dat getuigt enerzijds van de taaiheid van de officiële communistische visie op de Tweede Wereldoorlog en de naoorlogse jaren. Anderzijds is duidelijk hoeveel tijd en moeite die het heeft gekost om na 1990 helderheid te krijgen over de herontwikkeling van Sachsenhausen. Het was duidelijk dat er iets moest gebeuren. Maar elk plan werd noodzakelijkerwijs op een gouden schaalte gewogen. Want wat je ook aanraakt op het terrein, het is geladen: het maakt – ooit, ergens en voor altijd – deel uit van de zeventigjarige geschiedenis van die plek. Van kamp Oranienburg is via concentratiekamp Sachsenhausen, Speziallager nr 7 / nr 1 en de nationale gedenkplaats uit de DDR-tijd met een gloeiende etsnaald een streep door de Duitse geschiedenis getrokken.

De komende jaren krijgt Sachsenhausen zijn historische gezicht terug. Dat is wijs. Maar voor wie rondloopt over het terrein schuiven de beelden almaar over elkaar. Die plek heeft niet één historisch gezicht. Wie de geschiedenis van Duitsland kent, ervaart Sachsenhausen als kortsluiting in zijn historisch besef. Er zijn maar enkele plekken op de wereld waar je de geschiedenis van politieke ideologieën gedurende zeventig jaar kunt volgen – in één oogopslag, welke kant je ook uitkijkt!

Openingstijden:

1 april – 30 september

8.30 – 18.00 uur

1 oktober – 31 maart

8.30 – 16.30 uur

De musea en winkel zijn gesloten op maandagen.

Meer informatie:

Gedenkstätte und Museum
Sachsenhausen
Straße der Nationen 22
D-16515 Oranienburg

[www.sachsenhausen.
brandenburg.de](http://www.sachsenhausen.brandenburg.de)